

СТАНОВИЩЕ

от

проф. дфн Стоян Андреас Ставру, ИФС-БАН

по конкурса, обявен в ДВ, бр. 67 от 04.08.2023 г.,

за академичната длъжност „Доцент“

за нуждите на катедра „История и теория на културата“

към Софийски университет „Св. Климент Охридски“

по професионално направление

3.1. Социология, антропология и науки за културата

(Теория и история на културата. Антропология на съвременните културни практики.

Изследвания на материалната култура)

1. Информация за конкурса

Представям настоящото становище в качеството си на външен член на научно жури за академична длъжност „доцент“ въз основа на: ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ, Заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД-38-554/26.09.2023 г. и Решения от първото заседание на научното жури, проведено на 16.10.2023 г.

На първото заседание на научното жури беше взето решение за допускане до оценяване в конкурса на гл. ас. д-р Велислава Петрова, която отговаря на минималните национални и институционални изисквания за заемане на длъжността „доцент“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата. Антропология на съвременните културни практики. Изследвания на материалната култура). По отношение на кандидата д-р Розалия Гилова научното жури прие, че тя не отговаря на минималните национални изисквания по показателите в групи „Г” и „Д” и не я допусна до оценяване в конкурса. При това решение на научното жури настоящото становище ще обхваща единствено представените от гл. ас. д-р Велислава Петрова документи. Документите са подадени в срок и съответстват на изискванията на ЗРАСРБ. На първото заседание на научното жури, проведено на 16.10.2023 г. от 17.00 часа, беше решено да изготвя становище за оценка на представените от гл. ас. д-р Велислава Петрова публикации.

Настоящото становище се основава на предоставените от автора материали, а именно: публикации, включващи 1 монография, 21 научни публикации (статии), от които 11 на български, 5 на английски и 5 на френски език; автобиография; диплома за висше

образование; диплома за доктор; 2 бр. удостоверения за заемане на академична длъжност; списък на всички публикации; списък на научните трудове, представени за участие в конкурса; справка, генерирана от система Автори на СУ; справка за изпълнение на минималните изисквания по чл. 26 ЗРАСРБ; справка за забелязани цитирания с описание на цитираните и цитиращите публикации; справка за оригиналните научни приноси; 10 бр. бланки на учебни дисциплини, от които 5 са задължителни и 5 са избираеми курсове, съответно: 4 от тях се преподават в рамките на бакалавърски програми, а 6 – в магистърски програми; доказателства относно нововъведения в методите на преподаване и осъществяването на преподаване в практическата среда (общо 9 документа, сред които: извлечения от програми, покана за стаж, посещения, летни школи, удостоверение за гост лектор, служебна бележка за съорганизиране на международен филмов фестивал и др.); служебни бележки за участие в проекти; атестация за участие в стипендиантска програма към ЦАИ; доказателства за съставителска дейност (5 броя документи); доказателства за опит в изготвяне на социално-икономически оценки, оценки на социалното въздействие и управление на инфраструктурни проекти; резюмета на рецензираните публикации (на български и на английски език).

Основният фокус на настоящото становище ще бъде монографията „Отпадъкът като ресурс и въображение. Антропологически перспективи“, в която се разгръща едно от основните тематични научни полета, в които работи гл. ас. д-р Велислава Петрова, както и съдържащите се в тази публикация научни достойнства и приноси.

2. Кратка биографична информация за кандидата

Велислава Петрова е родена през 1979 г. в гр. София. Тя е завършила висше образование в Университета Париж Декарт бакалавър (през 2001 г.) и магистър (през 2002 г.), както и в Софийския университет „Св. Климент Охридски“: бакалавър по социология и културология (през 2003 г.). През периода 2005 – 2010 г. е редовен докторант по Социология и културология в Университета Париж Декарт и Софийския университет „Св. Климент Охридски“, като през 2010 г. защитава докторска степен дисертационен с дисертационен труд на тема „Пазарът като култура. Зараждане, институционализация и властови отношения около пазарните места“. Методологията на защитената дисертация се основава на теренни изследвания, включващи дълбинни и житейски интервюта, като научните приноси на дисертацията могат да бъдат посочени основно в икономическата етнография и градската антропология. Интересът на д-р Велислава Петрова към тези теми

може да бъде проследен и в част от публикациите, представени за участие в настоящия конкурс.

През периода 2010 – 2011 г. д-р Велислава Петрова е била асистент в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, а от 2011 г. и към настоящия момент тя е главен асистент в катедра „Културология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Опитът на Велислава Петрова като учен включва и участието ѝ през 2020 г. като Гост изследователка по програма Fulbright в Съединените американски щати, гр. Бъркли, където взема участие в изследователски проект на тема „Economies of Dirt, Materialities of Waste. Bringing Different Cultural Perspectives Together“. Д-р Петрова участва в множество национални и международни научни проекти, които свидетелстват за нейния постоянен и задълбочен интерес към въпросите на градската антропология и материалната култура. Заслужава да бъде отбелязан акцентът на научния опит на Велислава Петрова върху различните форми на създаване на солидарност.

Основните изследователски интереси на д-р Велислава Петрова са свързани с изследвания на материалната култура в нейния широк спектър: от антропологическите измерения на храната до икономическата етнография на отпадъците. Приоритетна област в работата на д-р Петрова са културните измерения на отпадъчните икономики и свързаните с тяхното функциониране форми на въобразено, които оказват влияние върху съществуващите социални практики. В тази област тя има както самостоятелни научни изследвания, така и участия като съставител в издаването на научни материали (тематични броеве на списания), които имат съществен принос за обособяването и структурирането на научното поле на антропологията на отпадъците в България. Това безспорно е съществен принос на д-р Велислава Петрова.

Велислава Петрова е автор на 1 монография, 25 статии, 2 студии и 1 превод. Академичното ѝ развитие включва участия в 13 научноизследователски проекта (на 1 от които е ръководител) и в над 30 конференции и семинари, повечето от които са международни. За тази своя дейност Велислава Петрова има 23 посочени от нея цитирания.

3. Изпълнение на минималните национални изискванията за съответната научна степен

Съгласно представената от кандидата относно минималните изисквания точки по групи показатели за доцент Велислава Петрова отговаря на минималните национални и институционални изисквания за академичната длъжност доцент.

4. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата

Публикациите, представени от Велислава Петрова за участие в настоящия конкурс, могат да бъдат обособени в няколко групи. Първата група от публикации е свързана с темата на защитения от нея дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ и касае културните измерения на пазара и провеждането на критични културологични изследвания на т.нар. „късен“ капитализъм (който може да бъде съпоставен и с т.нар. „сврѫкапитализъм“). В тази група могат да бъдат споменати публикации като „Жените и градския пазар“, „Take the Market Out of Sight!“ и „Виж пазарът бяга!“.

Публикацията „Дивите пазари като места на несигурност и мръсотия“ е своеобразна връзка между тази първа група от статии и втората група, касаеща проблемното поле на антропологията на отпадъците като част от антропологията на материалната култура. Това е и групата от публикации, които е най-гясно свързана и в определена степен намира своята кулминация в монографията „Отпадъкът като ресурс и въображение. Антропологически перспективи“. Тази монография и съдържащите се в нея нейни научни приноси ще бъдат основен предмет на коментар по-долу. Във тази втора група от статии могат да бъдат отличени „Ненужното като изследователски проблем“, „Боклукът като битка, боклукът като ресурс“, „Why Garbage Matters“ и „Боклукът като граница“.

Третата група от публикации е свързана с темата за храната и нейното място в градската среда и съвременните градски практики. От особен интерес и с важно културно интерпретативно и рефлексивно изследователско значение тук са статиите „Спектакълът на изисканото хранене заедно“ и „Храната като обстоятелство, храната като ситуация“. Темата за въображението осъществява ясна и убедителна връзка между изследванията, посветени на отпадъците, и тези, свързани с храната, като „заземява“ изследователския интерес на д-р Петрова върху стабилна „градска почва“. Този специфичен, „градски“ контекст на поставяните въпроси на материалната култура придават разпознаваема специфичност на научните трудове на Велислава Петрова и я позиционират като водещ автор в тези области.

Монографията „Отпадъкът като ресурс и въображение. Антропологически перспективи“ безспорно представлява първото цялостно антропологическо изследване на отпадъците в България. Освен че представя културната история на отпадъците в контекста на динамичните трансформации в отношението „локално-глобално“,

монографията адресира една от най-актуалните теми на нашето съвремие: въздействието на човека върху неговата среда и способността на човечеството да постави граници на допустимост на това въздействие, когато то е свързано с определени негативни ефекти.

Фокус на монографията е българският контекст, който преди научните публикации на Велислава Петрова е практически неизследвано научно поле в областта на хуманитаристиката, въпреки че през последните години България все по-често е свързвана с репутацията на дестинация за третиране на чужди отпадъци, т.е. отпадъци, генерирани от други държави в Европейския съюз (хипотезата за т.нар. „замърсяващ рай“). Това прави монографията на д-р Петрова и текст с политически залог, който идва да обясни и отговори на предизвикателствата, поставяни от управлението на отпадъците не само като икономически и социален, но и като чисто културен проблем.

Монографията е ясно структурирана, като поставя и удържа напрежението между отпадъка като ресурс и отпадъка като въображение, преминавайки през три основни оси на изложението: оползотворяването на вторичните суровини като икономически ресурс през социализма (първа глава на монографията), въображението около битовите отпадъци в София (втора глава на монографията) и комерсиализирането както на самите отпадъци, така и на процесите по тяхното управление (трета глава на монографията). Интересна и оригинална е изведената от д-р Петрова обща нишка, която свързва трите теми, а именно: темата за отпадъка като съревнование (с. 3 от резюмета на рецензираните публикации). При разглеждането на тези три различни оси на културна динамика, свързана с отношението ни към отпадъците, се представят и проблематизират конкретни казуси, с решаването на които д-р Петрова по един или друг начин се е ангажирала като учен.

Важен акцент на изследването е свързан с опитите за изместване на политическото внимание от колективното решение към индивидуалните усилия за справяне с проблемите, които увеличаващото се производство и потребление създават с оглед управлението на генерираните отпадъци. Интересни примери в това отношение са тези, свързани с управлението на опаковките (с. 138 от монографията) и използването на рециклирането като начин за създаване на „заетост“: busy-ness (с. 139 от монографията). Разгледана е и възможността понятието на Армиеро и Де Анджелис за отпадъцоцен (с. 50 от монографията) да се използва, за да се легитимират опитите за нормализиране на изхвърляното като естествена част от отговорността на всеки човек като част от човечеството и като „естествен“ потребител. Важни в това отношение са представените данни за количеството отпадъци, които генерира България и тяхното съпоставяне с тези в останалите страни от Европейския съюз (с. 38-43 от монографията). Проследени са

вливанията, които идеите на индивидуализма и неолиберализма оказват върху публично създаваните и утвърждавани формати за надежда относно способността ни да се справим с отпадъците. На тази тема е посветено и заключението на монографията. Съюзът между отвращението (отпадъците като нещо мръсно и ненужно), индивидуалната вина (отпадъците като лична отговорност) и частните икономически интереси (отпадъците като възможен ресурс и скъпо струваща стока) е в основата на една социално въобразена представа за отпадъците не като обща отговорност, а като проблем на едни (потребителите, но не и производителите), който ще бъде решен от други („търговците“ на отпадъците, на които държавата и общините са възложили дейностите по почистване).

Монографията убедително показва комплексността на проблемите, свързани с отпадъците, и необходимостта от мобилизирането на множество различни перспективи, през които следва да се преценяват предлаганите режими за тяхното управление. Управлението на отпадъците не е само икономически проблем. То експлоатира въображението ни за отпадъците като предмет на естетически ангажимент (грознитят отпадък в градската среда, който ние не желаем да виждаме), както и като обект на етическо възлагане (лошият отпадък в пространствата на реда, който ние сме поставили там и трябва да премахнем). Това негативно отношение към отпадъците като към нещо, което освен ненужно (отпадъкът като нежелан остатък) е и дължимо (отпадъкът като въобразен дълг), създава отрицателен модус на всичко, което е изхвърлено. Изхвърленото се интерпретира като индивидуален проблем, с който държавата и общините (публичните власти) следва да се справят, като го възложат за решаване (платено управление) на частни икономически субекти (търговци на чистота). Този специфичен акцент може да бъде удържан в монографията именно поради нейния фокус върху един конкретен вид отпадъци: битовите отпадъци, и още по-конкретно: битовите отпадъци в град София. Самото маргинализиране на останалите видове отпадъци в българското политическо и медийно пространство свидетелства за осъществявано управление на самото въображение за отпадъците, едва след което се пристъпва към управление на вече въобразените в желания формат отпадъци.

С този извод е свързана и една от основните тези на д-р Петрова, според която проблемите с въздействието на човека върху околната среда могат да имат единствено глобално решение, насочено към намаляване на отпадъците: „Отпадъците непрекъснато ни напомнят, че живеем в свят, изграден от взаимосвързани феномени, в който локалното и глобалното са в непрестанна комуникация, и именно привидната пълна локалност на отпадъците е всъщност глобализиран феномен“ (с. 22 от монографията). В

същото време д-р Петрова посочва, че „на локално ниво, на първо място следва да бъде възстановено доверието в публичните политики по отношение на отпадъците, които следва да бъдат устойчиви и в обществен интерес. Подобни политики могат да създадат общностни връзки, ако се базират на близост и ангажираност“ (с. 4 от резюмета на рецензираните публикации, както и конкретните предложения на с. 115 и 123 от монографията). Именно в този смисъл отпадъците се разглеждат не само като „тотален социален факт“ (с. 54 от монографията) по терминологията на Марсел Мос, но и като „интерскаларно превозно средство“ (с. 45 от монографията) по формулировката на Габриел Херт.

Оригинални и ценни за бъдещите политики относно отпадъците в България са и предложенията на д-р Петрова относно въвеждането на нови финансови механизми, насърчаващи обработването на отпадъците в по-малки общности, което предполага постигането на ново обществено споразумение и промяна в съществуващата стигматизация на отпадъците. Нужно е създаването на чувствителност у отделните хора към отпадъците (с. 124 от монографията), което може да се постигне чрез предприемането на съвсем конкретни стъпки, като например провеждането на различно разпределение на собствеността върху контейнерите за смет: вместо да се разполагат в публичното пространство, което ги анонимизира и ги прави податливи на влиянието на сериозни икономически интереси, кофите за смет могат да бъдат индивидуална собственост на всеки, който изхвърля отпадъците си и заплаща пропорционално за услугата по тяхното управление (с. 123-126 от монографията). Една от надеждите на д-р Петрова, която искрено споделям и самият аз, е че „разбирането на българския случай ще предложи прозрение за сложния начин, по който местните въображения за отпадъците влияят върху отпадъците като глобална сила“ (с. 46 от монографията).

Специално внимание в монографията е отделено и на концептуализирането на отпадъчните режими в социалистическия блок и свързаното с него съпоставянето на мястото на отпадъците в икономиките на дефицита (понятието „капиталоцен“, Джейсън Мур) и в икономиките на излишъка (понятието „социалоцен“, Жужа Гиле). Чрез провеждането на това съпоставяне се диференцират различните типове условия, водещи до формирането на специфични и конкуриращи се материални култури (разбира се: и до организиране на свързаните с тях икономически структури и политически идеологии), които се дефинират и чрез отношението си към различните начини за въобразяване на отпадъците. Подробното изследване на „разделянето“ на антропоцена: на капиталоцен (с. 48-50 от монографията) и на социалоцен (с. 51-52, 56-59 от монографията), осъществено

по линията на културното въображение относно значението на отпадъците, е важен принос на монографията, който следва да бъде специално открит. Убеден съм, че извършената съпоставка на различните форми за въобразяване на отпадъците в идеологическите и в културните рамки на капиталочена (управление на отпадъците като грижа за природата: вторични суровини) и на социалочена (управление на отпадъците като грижа за икономиката: замърсители на природата) би могла да бъде особено продуктивна при търсенето на хибридни и взаимно балансиращи се режими за управление на отпадъците в един по-нормативен план, ориентиран към предлагането на конкретни регулации: управление чрез оползотворяване на отпадъците (капиталочен) и управление чрез обезвреждане на отпадъците (социалочен).

5. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранната литература

Велислава Петрова е представила 23 забелязани цитата, които покриват минималните изисквания за заемането на длъжността „доцент“. Най-цитирана (6 броя цитирания) е статията „Take the Market Out of Sight“, публикувана в СеминарБГ, бр. 11 за 2011 г. Четири са забелязаните от кандидата цитати на статията „Experiencing the Spectacle of Fine Dining. New Forms of Festivity in Sofia, Bulgaria and Diversion of Public Space in: Valentina Marinescu“ публикувана през 2020 в изданието „Food, Nutrition and the Media“. Цитирането на различни публикации на д-р Велислава Петрова свидетелства за значимостта на нейните публикации и за влиянието, което те оказват върху изследователските полета, до които се отнасят. Най-съществено е влиянието ѝ върху научната литература, свързана с темата на защитения от нея дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ на тема „Пазарът като култура. Зараждане, институционализация и властови отношения около пазарните места“

6. Препоръки и критични бележки по хабилитационния труд

Във връзка с посочените от Велислава Петрова процеси на трансформация в самата култура на дефинициите и отношението, което имаме към отпадъците (с. 10), които са генеративни и с оглед въображенията, които създаваме по повод на собственото си (като хора) материално присъствие, бих искал да посоча известната неяснота, с която оставам по отношение на разграничението между дефинициите за отпадък и боклук. Двата термина се използват по-скоро като синоними, въпреки че на някои места в монографията са направени опити за тяхното разграничение (думите „смет“ и „измет“ е посветена

първата бележка под линия). Така например боклукът се проблематизира „като близко до опита понятие“ (с. 13), докато отпадъкът е разглеждан като „преди всичко икономическа категория“ (с. 16).

Все пак струва ми се, че посоченото разграничение не е направено достатъчно ясно и не е проведено докрай. Съществуването му като че ли не е удържано в цялата монография, което оставя възможност за различни интерпретации, а може би и място за различни въображения. Необходимостта от вземането на ясно отношение по въпроса има или няма разлика между тези две понятия е свързана и със заглавието на един от разделите на монографията, който практически повтаря една и съща структура, но с последователната употреба и на двата термина: „Антропология на боклука, антропология на отпадъка“. Използваната езикова конструкция по-скоро налага интерпретация за разграничение между двете понятия, тъй като в противен случай ще сме изправени пред една неоправдана тавтология. В същото време на с. 23 от монографията „дефиницията за отпадъците и боклука“ се разглежда като единна, макар и обусловена от конкретния исторически контекст. На с. 66 от монографията използването на „боклука (като интимна категория)“, свързана с определена заплаха през своята материалност, е последвано от изречение, което започва с „отпадъците (основно кухненските)“, които са свързани по-скоро със специфичното производство на срам. Това разграничение обаче като че ли остава „затворено“ в рамките на социалистическия режим на отпадъците.

Едва на с. 77 от монографията е посочена необходимостта от прокарване на разграничение между понятията „боклук“ и „отпадък“, като е посочено, че „обикновено когато говорим за боклук в прякото значение на думата, основните му характеристики минават през идеята за нещо мръсно и отвратително. Отпадък пък препраща към по-утилитарно дефиниране чрез ненужността на предметите и тяхното пространствено отделяне. Обикновено мислим отпадъците като крайни, негативни категории, но те могат да бъдат не просто материалности, с чието влияние трябва да се борим, но и възможни ресурси.“ От гледна точка на законодателството легална дефиниция съществува единствено за отпадъка, но не и за боклука, което прави необходимо значително по-подробно обосноваване на посоченото разграничение. Направеното на с. 77 от монографията разграничение между „боклук“ и „отпадък“ остава неизползвано и неконтекстуализирано в последващите анализи на казуса със „завода за боклук“ (с. 84), „дебата около алтернативните форми на управление на отпадъците и социалните измерения на рециклирането“ (с. 84), „фабриката за рак“ (с. 94-95) и „чистия“ РДФ (с. 109).

Воден от горните коментари, бих искал да поставя пред Велислава Петрова следните уточняващи въпроси:

- Смятате ли, че разграничението между отпадъци (waste) и боклук (trash) може да бъде продуктивно при изследването на културологичните измерения на изхвърляното (човешкия остатък)?

- В каква насока виждате използването на разграничението между отпадък и боклук, съответно: между антропология на отпадъка и антропология на боклука, ако приемате, че това разграничение може да бъде съществено и културологично значимо?

Бих искал да отбележа и известното, може би чисто техническо разминаване, между посоченото на с. 28 от монографията, че изложението включва четири глави, докато в резюмето на монографията (с. 2 от резюмета на рецензираните публикации) е отбелязано, че изследователските резултати са организирани в три глави.

7. Лични впечатления за кандидата

Познавам гл. ас. д-р Велислава Петрова от различни академични и научни форуми, в които сме участвали като докладчици, събеседници и дискусанти. Тя е разпознаваем български учен с активна позиция и множество организационни инициативи в областта на градската среда и градското въображение. Имал съм възможността да разговарям и споря с нея по различни теми, които са били от научен интерес и за двамата ни, както във формална, така и в неформална среда, и мога да заявя, че тя притежава всички необходими качества да аргументира своите тези като учен и като изследовател.

С Велислава Петрова нямаме общи публикации и не сме работили по общи научни проекти.

Смятам, че Велислава Петрова е отговорен, последователен и добросъвестен учен, който развива и структурира едно сравнително маргинализирано в областта на социалните и хуманитарните науки научно поле, каквото е това за културните въображения около отпадъците и културата на инстантното потребление и безгрижното изхвърляне. Темите, по които Велислава Петрова работи като учен и като изследовател са от ключово значение за формирането на критични държавни политики, свързани с адресирането на едни от най-актуалните проблеми на нашето общество и на света като цяло. Разглеждането им в рамките на социологията и културологията превръща научните публикации на Велислава Петрова в своеобразен ресурс не само за осъзнаването и прецизното дефиниране на определени културни практики, но и за установяването на модели, включително нормативни, за справяне със свързаните с тези практики социални

и юридически проблеми. В този смисъл резултатите от нейните проучвания могат да бъдат използвани и от учени в други професионални области, включително философия и право, за да бъдат обогатени с допълнителни аспекти и измерения.

8. Заключение

От представените документи може да се заключи, че Велислава Петрова отговаря на минималните национални и институционални изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“. Нейната научноизследователска, публикационна и преподавателска дейност притежава всички необходими качества, за да бъде избрана на академичната длъжност „доцент“ по професионална направление за нуждите на катедра „История и теория на културата“ към Софийски университет „Св. Климент Охридски“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата. Антропология на съвременните културни практики. Изследвания на материалната култура). Убедено гласувам „за“ научното жури да предложи на Факултетния съвет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ Велислава Петрова да бъде избрана на академичната длъжност „доцент“.

12.12.2023 г.

София

Подпис:

проф. дфн Стоян Ставру